

В і д г у к
офіційного опонента
на дисертаційну роботу Додуха Валерія Миколайовича
«Рід Галаганів в історіографічному освоєнні»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 03 «Гуманітарні науки»,
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Роду Галаганів та різним аспектам діяльності його представників присвячена чимала кількість праць дослідників XIX – початку XXI ст. Проте на сьогодні нарізла необхідність здійснення глибокого аналізу самого процесу дослідження цього видатного старшинсько-дворянського роду на тлі трансформацій історичної науки.

Актуальність представленої дисертації визначена вже самим вибором теми, адже переосмислення ролі та місця представників соціальної еліти в історії та культурі України постало сьогодні як вельми нагальне наукове завдання. Накопичений масив наукових праць про рід Галаганів зробив можливим здійснення спеціального історіографічного дослідження.

Валерій Додух чітко визначив мету роботи та відповідно до неї сформулював низку важливих дослідницьких завдань. Кожне з цих завдань саме по собі має наукову значущість й разом вони утворюють певний органічний комплекс, який і визначає дослідницькі обрії. Це дозволило автору послідовно та повно схарактеризувати механізми та принципи конструювання образів старшинсько-дворянського роду Галаганів в історіографії XIX-XXI століть.

Джерельна база дисертації Валерія Додуха є значною за обсягом та вельми репрезентативною. До аналізу залучені різноманітні історіографічні джерела, котрі вирізняються значним інформаційним потенціалом. У фокусі уваги дисертанта різноманітні за змістом та жанрами праці, автори яких так або інакше торкались історії роду Галаганів та окремих його представників.

Структура дисертації Валерія Додуха продумана та виважена. Перший розділ роботи присвячений дослідженню історіографії, джерельної бази та методології дослідження. Історіографічний огляд дисертації здійснено на

належному рівні. Автор достатньо виважено підійшов до оцінки творів своїх попередників, визначаючи в них як певні суперечності, інформаційні лакуни, так і наукову цінність для сучасних досліджень.

Можна погодитись з підходом Валерія Додуха до дослідження історіографічних джерел з даної теми. Він виділив дві групи («блоки»), перший з них представлений текстами, автори яких спеціально вивчали різноманітні сторони життя Галаганів, їх метою були пошуки і реконструкція родинної історії. Друга група – це синтетичні, узагальнюючі праці з історії України, проблемно-тематичні дослідження з різних аспектів історії XVIII–XX ст., де члени родини Галаганів фігурують як представники соціальної еліти Лівобережної України, активні учасники соціально-економічних та суспільно-політичних процесів. Історіографія другого рівня також складається з двох основних сегментів: історіографічні розділи дисертаційних праць, присвячених Галаганам; та розвідки з історії соціальної еліти Лівобережної України XVIII–XIX ст.

Можна погодитись з обраними автором методами та методологією дослідження, зокрема, в якості однієї з методологічних основ була обрана теорія історіографічного образу. Важливими методологічними орієнтирами дисертації стали також напрацювання зарубіжних та вітчизняних дослідників в галузі історичної біографістики, мемуаристики, сімейної історії.

Можна констатувати, що у дисертації Валерія Додуха огляд джерел, характеристика методології та методів здійснені на належному рівні.

Другий розділ дисертації Валерія Додуха присвячений дослідженню образу роду Галаганів в історіографії другої половини XIX – початку XX ст. Цілком логічно, що особливий акцент в роботі зроблено на вивченні творчості О. Лазаревського, М. Костомарова, Д. Яворницького. Валерій Додух з'ясував, що історики народницького напрямку зображували ранніх представників роду Галаганів як типових вихідців з козацької старшини, які досягли значного фінансового благополуччя завдяки експлуатації селян та простих козаків. Спираючись на широкий спектр розвідок, які автор залучив до аналізу, він отримав достатні підстави стверджувати, що з другої половини XIX й до початку

XX ст. у наукових працях було створено два протилежних образи Галаганів («прижиттєвий» та «меморіальний»). Перший був розроблений дослідниками народницького напрямку (в межах позитивістської та неоромантичної парадигми). Вони представляли більшу частину Галаганів як типових поміщиків, які спрямовували свою діяльність на розширення власних маєтків та збільшення статків. Другий – створювався представниками роду Галаганів та їхнього оточення, й ці автори характеризували рід як дружню родину, носіїв славних козацьких традицій, цінителів української культури.

У цьому розділі роботи важливим виглядає підрозділ «Галагани на сторінках «Киевской старины»». Автор не випадково присвятив цьому часопису спеціальну увагу, адже на його шпальтах оприлюднювались наукові розвідки, статті, замітки, археографічні публікації, так чи так пов'язані з Галаганами. Валерій Додух виявив та ретельно проаналізував 20 таких публікацій, які містили інформацію про представників роду Галаганів (переважна кількість присвячувалася Григорію Павловичу Галагану). Автор проаналізував також публікації джерел, передовсім уривки зі щоденника Г.П. Галагана. Можна погодитись з дисертантом, що щоденники та комплекс епістолярної спадщини, котрі були опубліковані на сторінках журналу, є надзвичайно репрезентативними для виявлення механізмів творення образу Григорія Галагана. Автор робить аргументований висновок про те, що образ Г. Галагана на сторінках «Киевской старины» формувався відповідно до ідейних уявлень редколегії часопису. Цей образ мав відверто пафосний, глорифікований характер і складався з уявлень про покровителя місцевої освіти, справжнього патріота Батьківщини, активного захисника інтересів її населення, видатного мецената, поціновувача та захисника традиційної народної культури. Створення такого ідеалістичного образу, як стверджує автор, насамперед було обумовлено завданнями поміркованого сегменту національного руху кінця XIX – початку XX ст.: необхідністю плекання і зміцнення місцевого патріотизму, української ідентичності, важливістю формування пантеону знакових національних діячів, вихованням у заможних земляків ставлення до матеріальної підтримки

національної справи як до морального обов'язку. Григорій Павлович ставав одним із прикладів «ідеального дворянина» з усіма характерними особливостями. Валерій Додух послідовно показує, як основні тематичні блоки, пов'язані з дослідженням родини Галаганів, в цей час доповнилися новою проблематикою: благодійність, підтримка українських культурних та наукових проєктів, сприяння розвитку освіти, фінансова та моральна допомога часопису.

Підсумовуючи аналіз історіографії другої половини XIX – початку XX ст., Валерій Додух стверджує, що у цей час був закладений фундамент для подальших студій як з історії цієї родини, так і соціальної історії Гетьманщини та Лівобережної України. Він слушно зауважує, що в цей час були накреслені основні проблемні та дискусійні вузли вивчення соціальної еліти та її місця у вітчизняній історії XVIII–XIX ст., виявлені й оприлюднені базові джерельні комплекси, позначені перспективи подальшої джерельної евристики, сформовані інституції і кадри, здатні організовувати і реалізовувати подібні проєкти.

Третій розділ роботи присвячений дослідженню роду Галаганів у радянській та діаспорній історіографії. Автор виявив та докладно проаналізував праці, котрі були підготовлені в радянський час (О. Дорошкевича, М. Покровського, А. Степовича, Ф. Савченка, І. Гуржія та ін.). Примітно, що автор дослідив статті про Галаганів, котрі були представлені в кількох енциклопедичних виданнях УРСР.

Валерій Додух зробив висновок про те, що радянський період історіографічного освоєння теми можна умовно поділити на два нерівноцінних за наповненням періоди. Перший (1920–початок 1930-х рр.) припав на добу проведення радянською владою політики українізації. Автор довів, що у цей час ще фізично співіснували дослідники, що сформувалися у попередній період та молоде покоління істориків, котре намагалося втілювати марксистську методологію. Валерій Додух показав, що історики-марксистки оцінювали Галаганів (у першу чергу Григорія Павловича) вельми критично, й домінантними рисами його образу представлялися недостатня рішучість у

відстоюванні українських національних інтересів, відсутність патріотизму та колаборація з царським режимом. Водночас представники конкуруючих підходів сходились у високій оцінці його зусиль, спрямованих на захист селянських інтересів, що й залишалося однією з основ його історіографічного образу.

Другий етап (1950–початок 1980-х рр.) Валерій Додух оцінює як період, коли родину Галаганів не так часто згадували у різних контекстах історії України XVIII–XIX ст., при цьому її найзначніші постаті все ж таки залишались в орбіті наукового інтересу. Автор робить висновок про те, що продовжуючи зберігати базові характеристики, образ Галаганів у цей час доповнювався «експресивними рисами»: незаперечний соціальний егоїзм та соціально-економічне гноблення селянства.

У другому підрозділі цього розділу («Рід Галаганів в українській діаспорній літературі») Валерій Додух з'ясував, що процес формування образу роду Галаганів продовжувався передовсім на сторінках перших українських діаспорних енциклопедій. Підсумовуючи цей хронологічний етап, автор робить висновок про те, що «на одному полюсі, продовжуючи народницькі тенденції, розташувалися радянські дослідники з їх звинувачувальним пафосом на адресу експлуататорів трудового народу, зрадників національної культури та соціальних егоїстів, на іншому – діаспорні історики, з їхнім не менш ідеологізованим запалом реабілітації української еліти як державотворчої, конструктивної сили, лідерів, організаторів і керівників суспільного життя та оборонців прав і вольностей України» (с. 142).

Надзвичайно важливим спостереженням автора є те, що «поза цими схематичними конкуруючими образами старшинсько-дворянської верстви, призначеними здебільшого для публічного (дидактичного та пропагандистського) використання, в рамках радянської та діаспорної історіографії йшла підспудна професійна робота з глибокого освоєння тих історичних контекстів в яких оперували конкретні представники еліти, в тому числі й Галагани» (с. 142).

Завершує дисертаційну працю розділ, присвячений дослідженню образу роду Галаганів у сучасній історіографії. Можна погодитись з тим, що автор виокремлює історичну літературу середини 1980 – початку 2000-х у якості першого періоду. Основним критерієм для нього стали якісні зміни у теоретико-методологічному оснащенні дослідників та в основних формах репрезентації наукової продукції. Цей перший період Валерій Додух характеризує як час творчого синтезу попередньої історіографічної традиції на основі освоєння здобутків історичної науки другої половини XIX – початку XX ст. Автор звертає увагу на ті висловлювання, які стали засадничими в цей час: «ліквідація білих плям», «реабілітація несправедливо викреслених з історії персонажів», «встановлення історичної справедливості», «повернення доброго імені».

За спостереженнями В. Додуха наступний період історіографічного освоєння роду Галаганів розпочався з середини 2000-х рр. і триває досі. Автор дослідив чималу кількість публікацій, й зробив висновок, що під впливом сучасної гуманітаристики дослідження історії роду Галаганів набуває міждисциплінарного характеру, відбувається залучення методів та підходів новітніх напрямків історичних студій (нова біографістика, мікроісторія, емоцінологія, імагологія, ментальна географія, нова інтелектуальна та соціальна історія).

До безперечних здобутків автора дисертації відноситься ґрунтовний аналіз доробку двох основних неформальних осередків вивчення історії роду Галаганів: київського (М. Будзар та Є. Ковальов) та дніпровського (Т. Литвинова, О. Журба). Автор зробив важливі кількісні підрахунки діяльності всіх науковців, котрі належать до цих осередків, він дослідив різні види їхньої наукової продукції (статті, монографії, публікації джерел тощо).

До характерних рис сучасної історіографії автор відносить значне розширення проблемно-тематичного спектру, теоретико-методологічні новації, збільшення уваги до історичного контексту (вивчення не тільки роду Галаганів, але й елітних спільнот у цілому). Автор відзначає, що саме орієнтація на міждисциплінарність та антропологічний підхід «дозволили подолати

схематизм та заідеологізованість у представленні образів Галаганів, поставити їх розгляд як у контекст відповідної епохи, так і сучасних напрямків світової гуманітаристики».

Зазначене вище дозволяє констатувати, що Валерій Додух успішно реалізував всі завдання, котрі були поставлені на початку дослідження.

Визнаючи вагомість наукового внеску, який зроблено автором дисертації, все ж вважаємо за необхідне звернути увагу на деякі незначні недоліки.

1. Автор відзначив важливість теорії історіографічного образу для методології свого дослідження. При цьому в самому тексті автор не завжди чітко визначає «образи» домінантні / маргінальні / антагоністичні тощо, особливості співіснування (конфронтації) образів у перехідні періоди. Не завжди зрозумілим є набір маркерів (критеріїв), на підставі яких автор робить висновок про оформлення нового образу. Наприклад, автор підсумовує, що «...в українській історіографії середини 1980–2020-х рр. відбулося значне переосмислення образу роду Галаганів. Проблематика української соціальної еліти XVIII–XIX ст. після довгої історіографічної паузи знову повернулася до мейнстріму вітчизняної історичної науки. Великий суспільний попит на формування образів національних лідерів, відкриття широкого доступу до архівів, зменшення ідеологічного тиску, зростання інтересу до місцевої історії, розширення методологічного інструментарію призвели до появи великої кількості присвячених родині Галаганів наукових і науково-популярних публікацій» (с. 187). Така оцінка залишає без чіткої відповіді питання про те, який же з образів Галаганів стає домінантним (мейнстрімним) у ці роки.

2. Метою роботи автор визначив «виявлення механізмів та принципів конструювання образу / образів старшинсько-дворянського роду Галаганів у наукових і науково-популярних творах». Втім, не завжди зрозуміло наскільки ці механізми та принципи тотожні (чи відмінні) у наукових та науково-популярних працях різних історіографічних періодів. Згадка науково-популярних творів у дисертації нерідко відбувається без наведення відповідних прикладів цих праць.

3. При характеристиці жанрів наукових праць автор подекуди використовує надто загальні визначення, так, наприклад, він вказує на появу «крупних монографічних та дисертаційних форм» (с. 148), «капітальних археографічних монографій» (с. 192).

4. Вважаємо, що у дисертації варто було б згадати найбільш важливі (знакові) приклади апелювання до історії Галаганів (та інших родів) у навчальних посібниках, підручниках, програмах навчальних курсів та методичних матеріалах.

5. Автор дисертації говорить про «оптимістичні перспективи у подальшому студіюванні важливих проблем вітчизняної історії» (с. 187), стверджує, що результати його «дисертаційного твору мають також і методологічний пафос» (с. 193). Втім, варто було б конкретизувати кілька перспективних напрямків подальших досліджень.

Висловлені вище зауваження здебільшого мають характер уточнень та побажань і не впливають на загальну високу оцінку проведеного дослідження.

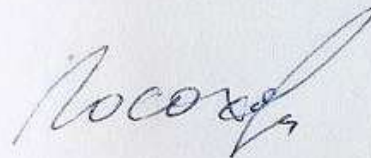
На основі зазначеного маємо всі підстави стверджувати, що дисертаційне дослідження Валерія Додуха «Рід Галаганів в історіографічному освоєнні», відзначається новизною та оригінальністю. Дисертаційне дослідження є завершеною самостійною науковою працею, яка виконана на високому академічному рівні. Основні висновки та результати роботи є змістовними, логічно аргументованими й органічно впливають з узагальнень, які викладені в розділах. Список праць, опублікованих за темою дисертації, свідчить, що у них висвітлені основні положення дисертації.

Дисертація Валерія Миколайовича Додуха «Рід Галаганів в історіографічному освоєнні» відповідає галузі знань 03 «Гуманітарні науки», спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам, визначеним Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23.08.2016 № 261 (зі змінами), а також наказу МОН від 12.01.2017 № 40 щодо оформлення дисертації, Порядку присудження ступеня

доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (постанова Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44) та Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40, а її автор, Валерій Миколайович Додух, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія».

Офіційний опонент:

докторка історичних наук, професорка
кафедри історії України Харківського
національного університету
імені В.Н. Каразіна

Л.Ю. Посохова

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
Начальник відділу

